

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

СЛЕНГЪТ (НО И ДРУГИТЕ СОЦИОЛЕКТИ)
В ХУДОЖЕСТВЕНАТА ЛИТЕРАТУРА (НАБЛЮДЕНИЯ
ВЪРХУ РОМАНИТЕ „НЕРОН ВЪЛКЪТ“ НА ХР. КАЛЧЕВ
И „РЕКИТЕ НА ВАВИЛОН“ ОТ П. ПИЩЯНЕК)

Диана Иванова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

SLANG (BUT ALSO OTHER SOCIOLECTS)
IN FICTION (OBSERVATIONS ON THE NOVELS NERO
THE WOLF BY HR. KALCHEV AND RIVERS
OF BABYLON BY P. PIŠŤANEK)

Diana Ivanova
University of Sofia St. Kliment Ohridski

Abstract. The paper examines the use first and foremost of slangisms in the novels “Nero the Wolf” by Hr. Kalchev and “Rivers of Babylon” by P. Pišťanek. The complex relationships between sociolects (slang, argot, jargon, professional language), as well as their interaction with the standard language variety are discussed. Examples from the quoted novels are provided, evidencing the change in the status of sociolectisms (lexemes passing from slang to standardized colloquial lexis, to the substandard layer of the language – in the Slovak language environment, the formation of an intermediate layer between slang and professional language), as well as the flexible and easily surmountable borders between sociolects.

Key words: slang, sociolects, argot, professional language, fiction

През последните години социолектите са обект на нарастващ научен интерес. Причините можем да търсим в обществено-политическите и икономическите промени след 1989 г., съпротивата срещу т. нар. „антиезик“ на преходния исторически период, ролята на комуникационните канали.

Интензивното развитие на интернет, социалните мрежи, мобилните връзки обуславя изключителната употреба на устната, но и на писмената комуникация, повлияна от спецификите на устно-разговорната форма на езика¹, впослед-

¹ На устните изяви се пада дял около 90% от всички изяви (Босак 1995: 20).

ствие на което все по-често се налагат некодифицираните употреби, пораждани от узуса.

От 70-те години на 20-ти век започват да се създават стратификационни модели на националния език (НЕ), преодоляващи традиционната дихотомия (книжовен език (КЕ) – диалекти), които осигуряват място и за другите форми на съществуване на езика². Целта е да покажат сложните взаимоотношения между всички формации (КЕ – некнижовни форми и полуформи; между самите некнижовни форми), функциониращи към момента на създаване на съответния модел.

Признаването на факта, че некнижовните формации (*професионална реч, жаргон, арго, субстандартизми* и др.) съществуват и имат своето място в структурата на НЕ, се налага от тенденцията към нарастващо напрежение между тях и КЕ, породено от натиска, който оказват върху КЕ. Границите между всички формации на НЕ стават все по-проницаеми и лесно преодолими. Това е предпоставка за образуването на междинни/преходни формации с променлив характер, заемащи пространството около книжовната форма в рамките на НЕ и намиращи се в различна субординация спрямо нея и помежду си.

Въпреки многобройните критики в словашкото езикознание най-успешен се оказва стратификационният модел на Я. Хорецки (1979), който поставя КЕ наравно с останалите езикови формации, въвежда понятията *стандарт* и *субстандарт* за обозначаване на предимно устни форми на НЕ, в които книжовната норма се спазва в различна степен. Той изтъква влиянието на узуса върху нормата и промените, които може да предизвика в кодификацията чрез модел, позволяващ диференциране на разнообразните и разнородни езикови средства, използвани в устните изяви. В следващите години моделът на Хорецки се доразвива, внася се повече яснота по отношение на границите и обхвата на стандарта и субстандарта. За първи път в словашката лексикография (КРСЕ 1987; 1993) се въвежда квалификаторът *субстандартен* за обозначаване на лексиката, стояща между стандартната и сленговата област.

Стратификационният модел на М. Виденов (2000: 162-163) се стреми да обхване езиковите формации в българския език в пълнотата и разнообразието им. Интересен е подходът на Д. Попов (2005: 193), който разглежда НЕ в трихотомния модел *стандарт – субстандарт – нонстандарт* с оглед различната степен на системност, която притежават отделните езикови формации. Този модел би могъл да се превърне в изходна база за следващ модел с подробно вътрешно деление на езиковите формации, който, по възможност обективно, да отразява сложната им коекзистенция, да може лесно да се актуализира спрямо моментната езикова ситуация, да представлява своеобразен „запис“ с информация за вече изчезналите езикови факти.

² В българското езикознание като синонимни се използват термините *форма на съществуване на езика, езикова форма, формация, идиом* (Виденов 2000: 137), в словашкото езикознание – *forma existovania/existencie jazyka, jazykový útvar, forma, varieta*.

Съществува голямо терминологично разнообразие по отношение на социолектите³, обусловено от различното съдържание и обхват, влагани в понятията, от установените исторически традиции и прилаганите изследователски подходи. Своя роля изиграва и променената езикова ситуация спрямо изследванията от минали периоди, чиито заключения не могат да се налагат безкритично. На съвременния етап от проучванията на книжовните езикови формации можем да приемем, че при някои от тях постепенно се налагат относително ясни и еднозначни термини – напр. *социолекти* като хипероним за *професионалната реч*, *сленга* и *аргото*.

По отношение на *аргото* (при всички случаи става въпрос за социолект с основна прагматична функция – укриване на информация) практичен е подходът в словашкото езикознание, което прилага широко и тясно разбиране (Одалош 1999: 41-50). В зависимост от целта, с която се укрива информацията, се обособяват: а) арго на различни професии (*тайни професионални говори* в българското езикознание), арго на децата, и б) арго на криминалните елементи с противозаконна и престъпна дейност (*тайни джебчийски говори* (Армянов 1989: 9). В съвременната езикова ситуация този социолект се е трансформирал в преходна езикова формация между аргото и професионалния говор; употребява се от новосформирани групи с изцяло или частично незаконна дейност (наркo-ласъори, клиентите им, проститутки, сутеньори и т.н.)⁴. В отношенията между аргото и сленга се отбелязват две противоположни тенденции – към деарготизиране на арготизмите и преминаването им към сленга, когато вече са изгубили прагматичната си функция и доминираща е станала комуникативната; към арготизиране на някои сленгизми, когато има стремеж към укриване съдържанието на комуниката (В. Кршистек 1973: 99; П. Одалош 1990: 236; 1999: 41-50).

Силно дискуссионен се оказва въпросът за статуса на *професионализмите* и отношенията им със *сленгизмите*. Най-отчетлива граница помежду им е прокарана в словашкото езикознание, където в последните години се налага мнението, че *професионалната реч* и *сленгът* се отличават както структурно, така и функционално⁵. Сравнително ясно са дефинирани отликите между двете формации, добре се мотивира тезата, че професионализмите се намират най-близо до границата с книжовността, притежавайки и най-голям потенциал да я прескочат (особено когато назовават нови явления без аналог в книжовния

³ Поради ограничения обем в доклада се цитира минимална част от литературата по проблематиката. Подробна библиография виж у Иванова (2017) на: https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/proceduri_za_nauchni_stepeni_i_akademichni_dl_zhnosti/proceduri_po_pridobivane_na_nauchni_stepeni/pridobivane_na_obrazovatelna_i_nauchna_stepen_doktor/arhiv/diana_kirilova_ivanova_fakultet_po_slavyanski_filologii – автореферат

⁴ М. Виденов говори за *камуфлажно арго*.

⁵ Вж. напр. Финдра (1979), Клинцкова (1990).

език). В чешкото езикознание традиционно се възприема по-широкото схващане за професионалната реч (смесват се професионалните говори и сленгът като различни видове професионални сленгове, толкова на брой, колкото са съществуващите професии (Бечка 1982: 5). Така, спрямо словашката традиция, се избягва диференцирането на преходен пласт (т.нар. *профисленгизми* според Оргоньова (2012: 142, 143) между същинските професионализми и сленгизмите. В българското езикознание се възприема съществуването на *професионални говори /професионална лексика (същинските професионализми)* и *професионални жаргони (професионалната лексика с експресивен компонент)*⁶.

В чешкото и словашкото езикознание се е наложил терминът *сленг*⁷, докато в българското езикознание все още си противостоят термините *сленг* и *жаргон*. Те се смятат за синонимни (при повечето изследователи), с предпочитание към термина *жаргон*, и с разлика в конотациите, които им се приписват. В по-редки случаи разликата е в степента на диференциация/конвергенция към стандарта (Кирова 2002). Няма принципни разлики между трите езиковедски традиции за основните характеристики на сленга, които го отличават от останалите некнижовни формации; за типичните и фреквентни словообразователни начини за попълване на сленговия речников фонд.

Екскерпираната от романите „Нерон Вълкът“ от Хр. Калчев и „Реките на Вавилон“ от П. Пищянек сленгова лексика (общо 206 сленгеми, обособени в 34 тематични групи, спрямо четири стилообразуващи фактора – *адресат, среда, предмет и цел на изказването*) представлява нееднороден набор от сленгизми – както същински, така и многобройна група, оценявана в съвременните лексикографски издания като *субстандартизми* (КРСЕ 1993), дори разговорни експресивни думи, авторски сленгизми, рядко войнишки сленг. Голяма част от сленгизмите е с „професионална“ оцветеност – служи за назоваването на понятия, свързани с различни аспекти от бизнеса на героите, техните действия, професионални взаимоотношения и под. Резултатът е ясна, точна, лаконична, експресивно-емоционална номинация (най-голямо разнообразие от тематични групи именно в тази област). Примерите доказват динамиката на сленговите лексеми и прехода към други езикови формации.

„Бесният *пречука* брата на Степанчик и ни вкара в голяма беля.“ – един от най-често употребяваните глаголи в значение ‘убия, ликвидирам’. Фреквентната употреба е причина в РБЕ⁸ посоченото значение да се маркира с квалификатор *разг.*

⁶ Виж напр. Армянов (1989: 11-12), Виденов (2000: 169).

⁷ Виж бел. 3.

⁸ <http://ibl.bas.bg/rbe/>

„А сега имената на висшите *ченгета* и на *ебалниците*?“ – за сленгизма *ебалник* в значение ‘доносник, предател’ Армянов (2012) посочва, че е заимстван от Хр. Калчев.

„Козел, *боите се сгъстиха*. Имаш 200 часа, за да обезглавиш „Нерон“ АД.“ – в сравнение с фразеологичното съчетание *сгъстя боите* ‘преувелича недостатъците на нещо’ при сленговия фразеологизъм има преосмисляне на значението, произтичащо и от променената глаголна интенция – глаголят е станал непреходен, а субстантивът е станал субект.

„Оставих *уши, нос и гърло*“ след като се разкарахме оттам.“ – сленговото словосъчетание представлява семантична трансформация и детерминологизация на лекарската специализация *уши-нос-гърло*, част от микропарадигмата на терминологичните номинации. След преосмислянето на значението е преминала към микропарадигмата на сленгизмите.

Samá buzerácia. Každý si na teba otvára papuľu. – сленгизмът *buzerácia* ‘гонка’ в РССЕ (2006) е с квалификатор *hovor. expr.*

Bála sa, že ju on, Urban, bonzne. – сленгизмът ‘издам’ е фиксиран в РССЕ (2006) и в речника на Хохел (1993). Може да се приеме за интерсленгизъм, тъй като лексемата е с употреба във войнишкия, затворническия и младежкия сленг.

Kunčafťi sú čochvíľa tu. – сленгизмът със значение ‘клиент’ (нем.) в РССЕ (2011) се посочва с квалиф. *subšt.* и вече в конкретизирано значение ‘постоянен клиент’.

Един от най-често употребяваните сленгизми, свързан със заниманията на хората около хотел „Амбасадор“ (в словашкия роман), е *veksel* ‘нелегален чейндж’ и производните *vekslák* ‘чейнчаджия’, *vexslovať* ‘чейнджа’. Изходната лексема *veksel* е с преосмислено значение от първоначалното ‘полица, ценна книга’ (*разг. остар*)⁹. Семантичното гнездо е безалтернативно в употребата си. Няма неутрални синоними. Веднъж вместо *veksel* е употребен сленгизмът *čendžovanie* (девербатив), който не е фиксиран в никой речник, но произходът и вътрешната му форма са ясни (англ. *to change*). В случая има пример за сленгова синонимия.

Donáth hodí rukou a vezme si na plece kabelu s vercajgom (нем. ‘инструменти’) – в речника на Хохел (1993) е сленгизъм, в КПСЕ (2003) – се обозначава с квалификатор *subšt.*, а на <http://slovniki.juls.savba.sk/> като *остар. разг. и сленг*. И тук употребата е безалтернативна.

Nespúšťajúc pohľad z policajtov, šacujúcich cigánov a vekslákov a nakladajúcich do antona, hmatká rukou po stene. – съкратеният вариант на фра-

⁹ <http://slovniki.juls.savba.sk/>

зеологизма *zelený anton* ‘полицейска кола, откарваща арестувани, осъдени, затворници’ у Хохел (1993) фигурира като сленгизъм, а в РССЕ (2006) вече се приема за разговорна дума.

Освен чисто професионалните номинации героите от двата романа употребяват и сленгеми, обозначаващи обичайни реалии от бита, действия, състояния, отношенията в семейството и под.

„[...] не мога да си позволя да вдигам пищни сватби. *Навита* ли си?“ – причастието *navit* вече се възприема като разговорна лексема и в РБЕ се въвежда с квалификатор *разг.*

Hlavně, že teraz mají tvoji *fotrovci* (‘родители’) z teba *bohovskú* (‘як, зверски’) *radost’!* – сленгизмите са част от младежкия сленг. Поради много честата употреба се смята, че адективът *bohovský* вече е изгубил сленговата си окраска и се квалифицира като разговорно-експресивен.

Náhodou sa v budúcnosti vydám za dakého *pracháča* (‘мангизлия’) a budeš ma vydierať. – сленгизмът фигурира в речника на Хохел (1993), а в КРСЕ (2003) се въвежда с квалификатор *subšt.*

Urobíme si *čurbes* (‘купон’)! – лексемата е показателна за пътя на част от сленгизмите през езиковите формации: *сленгова* у Хохел (1993), *субстандартна* (КРСЕ 2003) и *разг. експр.* в РССЕ (2006).

Посочените като пример сленгизми са доказателство за гъвкавите и лесно преодолими граници между отделните езикови формации – причина за образуването на преходните форми и на интерсленгови пластове между отделните некнижовни формации. При словашките сленгизми доста отчетливо може да се проследи преодоляването на сленговия стадий и преминаването към други езикови форми (*субстандарт* и *стандарт*).

Комплекс от фактори обуславя употребата на сленга – средата, комуникантите, намерението и целта на комуникативния акт, социалната роля и т.н. Сленгът не служи единствено за характеристика на героите, а е техен специфичен (и работен) език, който ги обединява и отличава от останалата част на обществото, свързва ги професионално – в рамките на отделната структура, но и със сродните, макар и противникови структури.

Със сленговата лексика се изразява емоционално отношение и в отрицателен, и в положителен аспект – гняв, яд, раздразнение, презрение и пренебрежение, ненавист, примирение, отчаяние, но също и възхищение, одобрение, въодушевление.

Със сигурност сленгът няма да се окаже формация от преходен или временен тип, а ще продължи да съществува, да се развива, обогатява, обновява. Тези процеси няма да загубят своята интензивност, дори обратното. Можем да очакваме, че сленгът ще удържи присъствието си в художествената литература

ра, която вероятно ще продължи да експериментира с жанровете и формите, а това е благоприятна предпоставка и други не книжовни форми да намират своето място в нея.

Библиография

- Армянов 1989:** Армянов, Г. *Жаргонът, без който (не) можем*. София: Наука и изкуство, 1989.
- Армянов 2012:** Армянов, Г. *Речник на българския жаргон*. София: „Фигура“, 2012.
- Бечка 1982:** Bečka, J.V. Co je slang a co není slang. – In: *Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu v Plzni. 23-26. září 1980*. Red. L. Klimeš. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1982, 5-8.
- Босак 1995:** Bosák, J. Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. – In: *Sociolinguistica Slovaca 1. Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Zost. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vyd. SAV, 1996, 25-33.
- Виденев 2000:** Виденов, М. *Увод в социолингвистиката*. София: Делфи, 2000.
- Иванова 2017:** Иванова, Д. *Автоморфежат*. 07.03.2017. <https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet/t/proceduri_za_nauchni_stepeni_i_akademichni_dl_zhnosti/proceduri_po_pridobivane_na_nauchni_stepeni/pridobivane_na_obrazovatelna_i_nauchna_stepen_doktor/arhiv/diana_kirilova_ivanova_fakultet_po_slavyanski_filologii>
- Калчев 1996:** Калчев, Хр. *Нерон Вълкът*. София: „Ла Страда“, 1996.
- Кирова 2002:** Кирова, Л. Сленг = жаргон? 2002. *LiterNet [Интернет]*. <<http://litenet.bg/publish3/lkirova/slang.htm>>
- Клинцова 1990:** Klincková, J. Profesionalizmy ako špecifická vstava lexikálnych prostriedkov. – In: *Slovenská reč*, č. 6, 1990, 327-334.
- КРСЕ 1987:** *Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda, 1987.
- КРСЕ 2003:** *Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala a i. Bratislava: Veda, 2003.
- Кршистек 1973:** Křístek, V. Poznámky k problematice argotu a slangů. – In: *Slovo a slovesnost*, 34, 1973, 98-103.
- Одалош 1990:** Odaloš, P.: Argot v súčasnej jazykovej situácii na Slovensku. – In: *Slovenská reč*, č. 4, 1990, 233-238.
- Одалош 1999:** Odaloš, P. Čo je sociolekt a čo je slang. – In: *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Red. A. Fenyési, T. Kiss, J. S. Várnai. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999, 41-50.
- Оргонова 2012:** Orgoňová, O. Profesionalizmy teoreticky aj prakticky. – In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Ed. K. Buzássyová a i. Bratislava: Veda, vyd. SAV, 2012, 140-148.
- Пищянек 1991:** Pišťanek, P. *Rivers of Babylon*. Bratislava: Archa, 1991.
- Попов 2005:** Попов, Д. Аспекти на българското произношение в сферите на стандарта, субстандарта и нонстандарта. – В: *Стандарт и субстандарт – диахронни и синхронни аспекти*. Под ред. на К. Вачкова. Шумен: УИ „Константин Преславски“, 2005, 191-204.
- РССЕ 2006:** *Slovník súčasného slovenského jazyka (A-G)*. Balážová, Ľ. Buzzássyová, K. a kol. Bratislava: Veda, 2006.

- PCCE 2011:** *Slovník súčasného slovenského jazyka (H-L)*. Balážová, Ľ. Buzzássyová, K. a kol. Bratislava: Veda, 2011.
- Финдра 1979:** Findra, J. Profesionalizmy ako vrstva slovnej zásoby. – In: *Zborník Filologickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica*. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, 69-76.
- Хохел 1993:** Hochel, B. *Slovník slovenského slangu*. Bratislava: HEVI, 1993.
- Хорецки 1979:** Horecký, J. Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. – In: *Slovenská reč*, č. 4, 1979, 221-227.